

Сборник съдебна практика

РЕШЕНИЕ НА СЪДА (четвърти състав)

12 януари 2023 година*

„Преюдициално запитване — Неравноправни клаузи в потребителските договори — Директива 93/13/ЕИО — Договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител — Член 4, параграф 2 — Преценка на неравноправния характер на договорните клаузи — Изключване на клаузите, свързани с основния предмет на договора — Клауза, предвиждаща заплащането на адвокатско възнаграждение съгласно принципа на почасовата ставка — Член 6, параграф 1 — Правомощия на националния съд при наличието на клауза, квалифицирана като „неравноправна“

По дело C-395/21

с предмет преюдициално запитване, отправено на основание член 267 ДФЕС от Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Върховен съд на Литва) с акт от 23 юни 2021 г., постъпил в Съда на 28 юни 2021 г., в рамките на производство по дело

D. V.

срещу

M. A.

СЪДЪТ (четвърти състав),

състоящ се от: С. Lycourgos, председател на състава, L. S. Rossi, J.-C. Bonichot, S. Rodin и O. Spineanu-Matei (докладчик), съдии,

генерален адвокат: M. Szpunar,

секретар: A. Calot Escobar,

предвид изложеното в писмената фаза на производството,

като има предвид становищата, представени:

- за D.V., от A. Kakoškina, advokatė,
- за литовското правителство, от K. Dieninis, S. Grigonis и V. Kazlauskaitė-Švenčionienė, в качеството на представители,

* Език на производството: литовски.

- за германското правителство, от J. Möller, U. Bartl и M. Hellmann, в качеството на представители,
- за Европейската комисия, от J. Jokubauskaitė и N. Ruiz García, в качеството на представители,

след като изслуша заключението на генералния адвокат, представено в съдебното заседание от 22 септември 2022 г.,

постанови настоящото

Решение

- 1 Преюдициалното запитване се отнася до тълкуването на член 3, параграф 1, член 4, параграф 2, член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори (ОВ L 95, 1993 г., стр. 29; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 2, стр. 273), изменена с Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 година (ОВ L 304, 2011 г., стр. 64) (наричана по-нататък „Директива 93/13“).
- 2 Запитването е отправено в рамките на спор между адвоката D.V. и неговия клиент M.A.

Правна уредба

Правото на Съюза

- 3 Съгласно член 3, параграф 1 от Директива 93/13:

„В случаите, когато дадена договорна клауза не е индивидуално договорена, се счита за неравноправна, когато въпреки изискването за добросъвестност, тя създава в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между правата и задълженията, произтичащи от договора“.

- 4 Член 4 от тази директива гласи:

„1. Без да се засяга член 7, преценката за неравноправност на дадена клауза се извършва, като се отчита характерът на стоките или услугите, за които е сключен договорът, и се вземат предвид всички обстоятелства, довели до сключването му, към момента на самото сключване, както и всички останали клаузи в договора, или такива, съдържащи се в друг договор, от който той произтича.

2. Преценката за неравноправния характер на клаузите не се свързва нито с основния предмет на договора, нито със съответствието на цената и възнаграждението, от една страна, и по отношение на доставените стоки или предоставените услуги, от друга, при условие че тези клаузи са изразени на ясен и разбираем език“.

5 Съгласно член 5 от посочената директива:

„При договори, в които всички или определени клаузи се предлагат на потребителя в писмен вид, тези условия се съставят на ясен и разбираем език. [...]“.

6 Член 6, параграф 1 от същата директива предвижда:

„Държавите членки определят изискването, включените неравноправни клаузи в договори между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право, и че договарят продължава да действа за страните по останалите условия, когато може да се изпълнява и без неравноправните клаузи“.

7 Член 7, параграф 1 от Директива 93/13 предвижда:

„Държавите членки осигуряват, че в интерес на потребителите и конкурентите, съществуват подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“.

8 Член 8 от тази директива гласи следното:

„Държавите членки могат да приемат или да запазят в сила по-строгите действащи разпоредби, които са в съответствие с [ДФЕС], в областта на настоящата директива, с цел да осигурят максимална степен на защита за потребителите“.

Литовското право

Гражданският кодекс

- 9 Под наименованието „Неравноправни клаузи в потребителските договори“ член 6.228⁴ от Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864 (Закон № VIII-1864 за одобряване, влизане в сила и прилагане на литовския Граждански кодекс) от 18 юли 2000 г. (Žin., 2000, № 74—2262), в редакцията си, приложима към делото по главното производство (наричан по-нататък „Гражданският кодекс“), транспонира в националното право Директива 93/13. Съгласно този член:

„[...]“

2. Неравноправни са клаузите на потребителските договори, които не са били обсъдени индивидуално от страните и които на практика поставят под въпрос равновесието между правата и задълженията на страните в ущърб на потребителя поради нарушение на изискването за добросъвестност.

[...]

6. Всяка писмена клауза в потребителски договор трябва да бъде съставена на ясен и разбираем език. Клаузите, които противоречат на това изискване, се считат за неравноправни.

7. Не следва да се изследва въпросът дали клаузите, които описват предмета на потребителски договор, и клаузите, свързани със съответствието между продадена стока

или доставена услуга и нейната цена, имат неравноправен характер, при условие че тези клаузи са изразени на ясен и разбираем език.

8. Когато съдът обяви дадена договорна клауза за неравноправна, тази клауза се счита за нищожна от момента на сключването на договора, но останалите договорни клаузи продължават да са задължителни за страните, ако след обявяване на нищожността на неравноправните клаузи договорът може да продължи да се изпълнява“.

Закон № IX-2066 за адвокатурата

- 10 Член 50 от Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas Nr. IX-2066 (Закон № IX-2066 за адвокатурата) от 18 март 2004 г. (Žin., 2004, № 50—1632), озаглавен „Възнаграждение за правните услуги, предоставяни от адвоката“, гласи:

„1. Клиентите заплащат на адвоката договореното възнаграждение за предоставените съгласно договора правни услуги.

[...]

3. За да се определи размерът на дължимото възнаграждение на адвокат за правни услуги, се вземат предвид степента на сложност на казуса, квалификацията и опитът на адвоката, финансовото състояние на клиента и други релевантни обстоятелства“.

Постановление от 2 април 2004 година

- 11 В Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“ (Постановление на министъра на правосъдието на Република Литва № 1R-85 за одобряване на Насоки относно максималния размер на възнагражденията за предоставяне на правна помощ от адвокати или от младши адвокати по граждански дела) от 2 април 2004 г. (Žin., 2004 г., № 54—1845), в редакцията му, приложима считано от 20 март 2015 г. (наричано по-нататък „Постановлението от 2 април 2004 г.“), са установени препоръки относно максималния размер на хонорарите за предоставяне на правни услуги от адвокати или младши адвокати по граждански дела. Тези препоръки са одобрени от Литовската адвокатска колегия на 26 март 2004 г. и представляват основанието за прилагане на правилата на Гражданския процесуален кодекс, уреждащи определянето на съдебните разноски.

Спорът в главното производство и преюдициалните въпроси

- 12 В периода между 11 април и 29 август 2018 г. М.А., в качеството си на потребител, сключва пет договора за предоставяне на правни услуги срещу заплащане с D.V., в качеството му на адвокат, като на 11 април 2018 г. М.А. сключва два договора по граждански дела, отнасящи се съответно до съсобственост върху недвижими имоти, до мястото на пребиваване на непълнолетни деца, до начините за упражняване на правото на контакт с тях и до определянето на издръжка, на 12 април и 8 май 2018 г. М.А. сключва два договора за

процесуално представителство от страна на D.V. пред полицията и прокуратурата на Каунас (Литва) и на 29 август 2018 г. M.A. сключва договор, който има за предмет защитата на интересите му в рамките на дело за развод.

- 13 Съгласно член 1 от всеки от тези договори адвокатът се задължава да предоставя устно и/или писмено правни консултации, да изготвя проекти на правни документи, да извършва правен преглед на документите и да представлява клиента пред различни образувания, като извършва съответните действия.
- 14 Във всеки от посочените договори възнагражденията са определени в размер на 100 евро „на час за консултация или за предоставяне на правни услуги на клиента“ (наричана по-нататък „клаузата относно цената“). Договорите предвиждат, че „част от посочения хонорар [...] се заплаща веднага след представяне от страна на адвоката на фактура за правни услуги, като се вземат предвид часовете, използвани за предоставяне на консултация или на правни услуги“ (наричана по-нататък „клаузата относно начина на плащане“).
- 15 Освен това M.A. заплаща авансово сума в размер общо на 5 600 евро, представляваща част от хонорара.
- 16 D.V. предоставя правни услуги в периода от април до декември 2018 г., както и в периода от януари до март 2019 г. и издава фактури за всички предоставени услуги на 21 и 26 март 2019 г.
- 17 Тъй като не получава претендираните хонорари изцяло, на 10 април 2019 г. D.V. сезира Kauno apylinkės teismas (Районен съд Каунас, Литва) с иск, с който претендира M.A. да бъде осъден да му заплати сумата 9 900 евро за предоставените правни услуги и сумата 194,30 евро за направените разходи по изпълнението на договорите, заедно с годишна лихва в размер на 5 % върху дължимите суми, изчислена от датата на предявяването на иска до датата на изпълнението на съдебното решение.
- 18 С решение от 5 март 2020 г. тази юрисдикция уважава частично иска на D.V. Тя приема, че по силата на сключените договори са предоставени правни услуги за сумата 12 900 евро. Посочената юрисдикция обаче постановява, че клаузите относно цената, съдържащи се в петте договора, са неравноправни, и намалява наполовина претендираните хонорари, като ги определя в размер общо на 6 450 евро. С оглед на това Kauno apylinkės teismas (Районен съд Каунас) осъжда M.A. да заплати сумата 1 044,33 евро, като взема предвид вече платената сума за хонорари, заедно с годишните лихви в размер на 5 %, изчислени от предявяването на иска до изпълнението на съдебното решение, както и сумата 12 евро, платена за съдебни разноски. Тази юрисдикция осъжда D.V. да заплати на M.A. съдебни разноски в размер на 360 евро.
- 19 Подадената от D.V. на 30 април 2020 г. въззивна жалба срещу това решение е отхвърлена с определение от 15 юни 2020 г. на Kauno apygardos teismas (Окръжен съд Каунас, Литва).
- 20 На 10 септември 2020 г. D.V. подава касационна жалба срещу посоченото определение пред запитващата юрисдикция Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Върховен съд, Литва).

- 21 Запитващата юрисдикция по същество има въпроси относно два проблема, първият от които е свързан с изискването за прозрачност на клаузите, отнасящи се до основния предмет на договорите за предоставяне на правни услуги, а вторият — с последиците от констатирането на неравноправния характер на клауза, с която се определя цената на тези услуги.
- 22 Що се отнася до първия от тези проблеми, посочената юрисдикция разглежда, от една страна, въпроса дали клауза от договор за предоставяне на правни услуги, която не е индивидуално договорена и се отнася до цената на тези услуги и до начина на изчисляването ѝ, каквато е клаузата относно цената, попада в обхвата на член 4, параграф 2 от Директива 93/13.
- 23 Тъй като счита, че това е така, запитващата юрисдикция изпитва съмнения, от друга страна, във връзка с изискването за прозрачност, на което клауза, отнасяща се до основния предмет на договора, трябва да отговаря, за да не е необходимо да се прави преценка на неравноправния ѝ характер. В това отношение посочената юрисдикция изтъква, че макар клаузата относно цената да е формулирана ясно от граматическа гледна точка, посочената юрисдикция има основание да се съмнява дали посочената клауза е разбираема, тъй като средният потребител не е в състояние да установи какви са икономическите последици от нея дори когато вземе предвид останалите клаузи на съответните договори, а именно клаузата относно начина на плащане, която не предвижда нито представяне от страна на адвоката на доклади за предоставените услуги, нито периодичност на плащанията за тези услуги.
- 24 Посочената юрисдикция припомня обаче, че както следва от практиката на Съда, за потребителя е от основно значение да бъде информиран преди сключването на договора за договорните условия и за последиците от сключването на договора, тъй като именно въз основа на тази информация последният решава дали желае да се обвърже с условията, изготвени предварително от продавача или доставчика (решение от 21 март 2013 г., *RWE Vertrieb*, C-92/11, EU:C:2013:180, т. 44).
- 25 Като признава особеното естество на разглежданите в главното производство договори и трудността да се предвиди броят часове, необходим за предоставянето на правни услуги, запитващата юрисдикция иска да установи дали е разумно да се изисква от доставчика да посочи индикативна цена за тези услуги, и дали такава информация следва да се съдържа в подобни договори. Посочената юрисдикция иска да установи също така дали липсата на преддоговорна информация може да бъде компенсирана по време на изпълнението на посочените договори и дали обстоятелството, че размерът на цената може да бъде определен със сигурност едва след осъществяване на представителството от страна на адвоката по определено дело, може да представлява полезен елемент при този анализ.
- 26 Що се отнася до втория от тези проблеми, запитващата юрисдикция уточнява, че член 6.228⁴, параграф 6 от Гражданския кодекс осигурява по-висока степен на защита от гарантираната с Директива 93/13, доколкото липсата на прозрачност на договорна клауза е достатъчна, за да може тази клауза да бъде обявена за неравноправна, без да е необходимо тя да се разглежда от гледна точка на член 3, параграф 1 от тази директива. При това положение посочената юрисдикция иска да установи какви са последиците, които съгласно правото на Съюза произтичат от констатирането на неравноправния характер на дадена клауза.

- 27 В това отношение запитващата юрисдикция изтъква, че обявяването на нищожността на клаузата относно цената би трябвало да доведе до нищожност на договорите за предоставяне на правни услуги и до възстановяване на положението, в което би се намирал потребителят, ако тези клаузи не съществуваха. В случая обаче това би довело до неоснователно обогатяване на потребителя и до положение, което е несправедливо за доставчика, който е предоставил изцяло тези услуги. Освен това посочената юрисдикция иска да се установи дали евентуално намаление на цената на посочените услуги би могло да засегне възпиращия ефект, преследван с член 7, параграф 1 от Директива 93/13.
- 28 При тези обстоятелства Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Върховен съд, Литва) решава да спре производството и да постави на Съда следните преюдициални въпроси:
- „1) Трябва ли член 4, параграф 2 от Директива 93/13 да се тълкува в смисъл, че изразът „основния предмет на договора“ обхваща клауза, която не е индивидуално договорена, включена е в договор за правни услуги, сключен между търговец (адвокат) и потребител, и се отнася до цената и начина на нейното изчисляване?
  - 2) Трябва ли упоменаването в член 4, параграф 2 от Директива 93/13 на яснотата и разбираемостта на договорните клаузи да се тълкува в смисъл, че в договорната клауза относно цената (с която се определя цената на действително извършените услуги въз основа на почасова ставка) е достатъчно да се уточни размерът на почасовото възнаграждение, дължимо на адвоката?
  - 3) При отрицателен отговор на втория въпрос: трябва ли изискването за прозрачност да се тълкува в смисъл, че включва задължение за адвоката да посочи в договора цените на услугите, които могат да бъдат ясно определени и уточнени предварително, или трябва да се посочи и ориентировъчна цена на услугите (прогнозен бюджет за предоставяните правни услуги), ако е невъзможно да се предвидят броят (или продължителността) на отделните действия и хонорарът за тях към момента на сключване на договора, и да са посочени евентуалните рискове, водещи до увеличаване или намаляване на цената? За да се прецени дали договорната клауза относно цената отговаря на изискването за прозрачност, от значение ли е дали информацията относно цената на правните услуги и начина, по който тя се изчислява, се предоставя на потребителя по всякакъв подходящ начин, или се съдържа в самия договор за правни услуги? Възможно ли е липсата на информация в преддоговорните отношения да бъде компенсирана чрез предоставяне на информация в хода на изпълнението на договора? От значение ли е за преценката на съответствието на договорната клауза с изискването за прозрачност обстоятелството, че крайната цена за предоставените правни услуги става ясна едва след окончателното преустановяване на предоставянето им? От значение ли е за преценката на съответствието на договорната клауза относно цената с изискването за прозрачност обстоятелството, че договорът не предвижда представянето от адвоката на периодични отчети относно предоставените услуги или периодично представяне на фактури на потребителя, което да позволи на последния да вземе своевременно решение за отказ от правните услуги или промяна на цената по договора?
  - 4) Ако националният съд реши, че договорната клауза, с която се определя цената на действително предоставените услуги въз основа на почасова ставка, не е изразена на ясен и разбираем език, както изисква член 4, параграф 2 от Директива 93/13, трябва ли да проверява дали тази клауза е неравнопоставена по смисъла на член 3, параграф 1 от тази директива (т.е. дали при преценката на евентуално неравнопоставения характер на

договорната клауза следва да се провери дали тази клауза създава в ущърб на потребителя „значителна неравнопоставеност“ между правата и задълженията на страните по договора), или, макар и предвид обстоятелството, че тази клауза урежда съществен елемент от договора, самата липса на прозрачност на клаузата относно цената е достатъчна, за да се установи, че тази клауза е неравнопоставена?

- 5) Обстоятелството, че когато договорната клауза относно цената е обявена за неравнопоставена, договорът за правни услуги няма обвързваща сила съгласно член 6, параграф 1 от Директива 93/13, означава ли, че е необходимо да се възстанови положението, в което би се намирал потребителят в отсъствието на клаузата, обявена за неравнопоставена? Предполага ли възстановяването на това положение отпадането на задължението на потребителя да плати за вече предоставените услуги?
- 6) Ако от естеството на възмезден договор за предоставяне на услуги следва, че е невъзможно да се възстанови положението, в което би се намирал потребителят в отсъствието на клаузата, обявена за неравнопоставена (когато услугите вече са предоставени), определянето на възнаграждение за предоставяните от адвоката услуги би ли противоречало на целта на член 7, параграф 1 от Директива 93/13? При отрицателен отговор на този въпрос, ще се постигне ли действителното равновесие, чрез което се възстановява равнопоставеността на страните по договора: i) ако адвокатът получи възнаграждение за предоставените услуги по почасовата ставка, предвидена в договора; ii) ако адвокатът получи възнаграждение по минималната тарифа за правни услуги (посочена например в акт от националното право, а именно Препоръките относно максималния размер на хонорарите за предоставяне на правна помощ от адвокат) или iii) ако адвокатът получи разумно по размер възнаграждение за предоставените услуги, определено от съда, като се вземат предвид сложността на казуса, квалификацията и опитът на адвоката, финансовото състояние на клиента и други релевантни обстоятелства?“.

По преюдициалните въпроси

По първия въпрос

- 29 С първия си въпрос запитващата юрисдикция по същество иска да установи дали член 4, параграф 2 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която не е индивидуално договорена и която определя цената на услугите, предоставяни съгласно принципа на почасовата ставка, попада в обхвата на „основния предмет на договора“ по смисъла на тази разпоредба.
- 30 В това отношение следва да се припомни, че член 4, параграф 2 от Директива 93/13 въвежда изключение от механизма за контрол по същество на неравнопоставените клаузи, предвиден в рамките на въведената с тази директива система за защита на потребителите, и поради това посочената разпоредба следва да се тълкува стриктно. Освен това изразът „основен предмет на договора“, съдържащ се в разглежданата разпоредба, трябва по принцип да получи самостоятелно и еднакво тълкуване навсякъде в Европейския съюз, което трябва да бъде дадено, като се отчитат контекстът на тази разпоредба и целта на разглежданата правна уредба (вж. в този смисъл решение от 20 септември 2017 г., *Andrićius и др.*, C-186/16, EU:C:2017:703, т. 34 и цитираната съдебна практика).

- 31 По отношение на категорията договорни клаузи, които попадат в обхвата на понятието „основен предмет на договора“ по смисъла на член 4, параграф 2 от Директива 93/13, Съдът е постановил, че тези клаузи трябва да се разбират като клаузи, които определят основните престации по договора и които сами по себе си го характеризират. Обратно, клаузите, които имат акцесорен характер спрямо клаузите, определящи самата същност на договорното отношение, не попадат в обхвата на понятието „основен предмет на договора“ (вж. по-специално решения от 20 септември 2017 г., *Andrić* и др., C-186/16, EU:C:2017:703, т. 35 и 36, и от 22 септември 2022 г., *Vicente* (Производство за изпълнение на вземания за адвокатски възнаграждения), C-335/21, EU:C:2022:720, т. 78).
- 32 В настоящия случай клаузата относно цената се отнася до възнаграждението за правните услуги, установено въз основа на почасова ставка. Такава клауза, която определя задължението на възложителя да заплати адвокатския хонорар, и посочва неговата ставка, е част от клаузите, определящи самата същност на договорното правоотношение, тъй като това правоотношение се характеризира именно с възмездното предоставяне на правни услуги. Следователно подобна клауза попада в обхвата на понятието „основен предмет на договора“ по смисъла на член 4, параграф 2 от Директива 93/13. Освен това преценката ѝ може да се отнася до „съответствието на цената и възнаграждението, от една страна, и [...] предоставените услуги, от друга“, по смисъла на тази разпоредба.
- 33 Това тълкуване важи независимо от факта, посочен от запитващата юрисдикция в първия ѝ преюдициален въпрос, че разглежданата клауза не е била договорена отделно. Всъщност, когато договорна клауза е част от клаузите, определящи самата същност на договорното отношение, това е така както в хипотезата, в която тази клауза е договорена индивидуално, така и когато това не е било направено.
- 34 С оглед на всички изложени по-горе съображения на първия въпрос следва да се отговори, че член 4, параграф 2 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че в обхвата на тази разпоредба попада клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на предоставените услуги съгласно принципа на почасовата ставка.

По втория и третия въпрос

- 35 С втория и третия си въпрос, които следва да се разгледат заедно, запитващата юрисдикция по същество иска да установи дали член 4, параграф 2 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на тези услуги съгласно принципа на почасовата ставка, без да съдържа други уточнения или информация освен прилаганата почасова ставка, отговаря на изискването за съставяне на ясен и разбираем език по смисъла на посочената разпоредба. При отрицателен отговор запитващата юрисдикция иска да установи каква информация трябва да се предостави на потребителя, когато се окаже невъзможно да се предвиди действителният брой часове, необходими за предоставяне на услугите, предмет на този договор, и дали липсата на такава информация в рамките на преддоговорните отношения може да бъде компенсирана в хода на изпълнението на посочения договор.
- 36 Що се отнася, на първо място, до обхвата на произтичащото от член 4, параграф 2 от Директива 93/13 изискване за прозрачност на договорните клаузи, Съдът е подчертал, че посоченото изискване, което се съдържа и в член 5 от тази директива, не може да се сведе

само до разбираемостта на тези клаузи от формална и граматическа гледна точка, а напротив, доколкото въведената с посочената директива система за защита се основава на идеята, че потребителят е в положението на по-слабата страна в отношенията с продавача или доставчика, по-специално по отношение на степента си на информираност, това изискване, въведено от същата директива, за изразяване на ясен и разбираем език на договорните клаузи, а следователно и за прозрачност, трябва да се тълкува разширително (вж. в този смисъл решение от 3 март 2020 г., *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, т. 46 и 50 и цитираната съдебна практика).

- 37 При това положение изискването договорните клаузи да са изразени на ясен и разбираем език, следва да се схваща като налагащо задължение в договора да е прозрачно изложено конкретното функциониране на механизма, за който се отнася съответната клауза, както и евентуално отношението между този механизъм и механизма, предвиден в други клаузи, така че потребителят да може да прецени въз основа на ясни и разбираеми критерии произтичащите за него икономически последици (решения от 20 септември 2017 г., *Andrić* и др., C-186/16, EU:C:2017:703, т. 45, и от 16 юли 2020 г., *Caixabank и Banco Bilbao Vizcaya Argentaria*, C-224/19 и C-259/19, EU:C:2020:578, т. 67 и цитираната съдебна практика).
- 38 Следователно преценката дали клауза като разглежданата в главното производство е „ясна и разбираема“ по смисъла на Директива 93/13, трябва да се извърши от националния съд с оглед на всички релевантни факти. По-конкретно, този съд трябва да провери, като вземе предвид обстоятелствата около сключването на договора, дали на потребителя са били съобщени всички данни, които могат да имат отражение върху обхвата на неговото задължение, като му позволят да прецени финансовите последици от него (вж. в този смисъл решение от 3 март 2020 г., *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, т. 52 и цитираната съдебна практика).
- 39 Що се отнася, на второ място, до момента, в който тези данни трябва да бъдат доведени до знанието на потребителя, Съдът е постановил, че предоставянето преди сключването на договора на информацията относно условията на договора и последиците от сключването му е от основно значение за потребителя. Именно въз основа на тази информация последният взема решение дали да се обвърже с условията, изготвени предварително от продавача или доставчика (решение от 9 юли 2020 г., *Ibercaja Banco*, C-452/18, EU:C:2020:536, т. 47 и цитираната съдебна практика).
- 40 В настоящия случай следва да се отбележи, както уточнява запитващата юрисдикция, че клаузата относно цената се ограничава до това да посочи, че възнагражденията, които следва да получи адвокатът, възлизат на 100 евро за всеки час предоставени правни услуги. При липса на каквато и да било друга информация, предоставена от доставчика, подобен механизъм за определяне на цената не позволява на средния потребител, който е относително осведомен и в разумни граници наблюдателен и съобразителен, да направи оценка на финансовите последици, произтичащи от тази клауза, а именно каква е общата сума, която трябва да се плати за тези услуги.
- 41 Разбира се, като се има предвид естеството на услугите, предмет на договор за предоставяне на правни услуги, често е трудно и дори невъзможно от момента на сключването на договора продавачът или доставчикът да предвиди точния брой часове, необходими за предоставянето на такива услуги, а следователно и действителната им обща стойност.

- 42 Освен това Съдът е постановил, че спазването от страна на продавача или доставчика на посоченото в член 4, параграф 2 и в член 5 от Директива 93/13 изискване за прозрачност трябва да се преценява с оглед на данните, с които този продавач или доставчик е разполагал към момента на сключването на договора с потребителя (решение от 9 юли 2020 г., Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, т. 49).
- 43 Въпреки това, макар от продавача или доставчика да не може да се изисква да информира потребителя за окончателните финансови последици от поетия от него ангажимент, които зависят от бъдещи, непредвидими и независещи от волята на този продавач или доставчик събития, това не променя факта, че информацията, която е длъжен да съобщи преди сключването на договора, трябва да позволи на потребителя да вземе решение, основано на благоразумие и добра информираност относно възможността такива събития да настъпят, от една страна, и от друга страна, относно последиците, които могат да произтекат от подобни събития по отношение на продължителността на предоставянето на правните услуги.
- 44 Тази информация, която може да варира в зависимост, от една страна, от предмета и естеството на услугите, предвидени в договора за правни услуги, и от друга страна, от приложимите правила на професионалната етика, трябва да съдържа указания, позволяващи на потребителя да прецени общата приблизителна цена на тези услуги. Такива биха били прогнозният или минималният брой часове, необходими за предоставянето на определена услуга, или задължението през разумни интервали да се изпращат фактури или периодични доклади, посочващи броя отработени часове. Както бе припомнено в точка 38 от настоящото решение, националният съд следва да прецени, като вземе предвид всички релевантни обстоятелства около сключването на този договор, дали предоставената от продавача или доставчика информация преди сключването на договора е позволила на потребителя да вземе решение, основано на благоразумие и добра информираност относно финансовите последици от сключването му.
- 45 С оглед на всички изложени по-горе съображения на втория и третия въпрос следва да се отговори, че член 4, параграф 2 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на тези услуги в съответствие с принципа на почасовата ставка, без преди сключването на договора да е съобщена на потребителя информация, която му позволява да вземе решение, основано на благоразумие и добра информираност относно финансовите последици от сключването на посочения договор, не отговаря на изискването за изразяване на ясен и разбираем език по смисъла на тази разпоредба.

По четвъртия въпрос

- 46 С четвъртия си въпрос запитващата юрисдикция по същество иска да установи дали член 3, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на тези услуги съгласно принципа на почасовата ставка и следователно попада в обхвата на основния предмет на договора, трябва да се счита за неравнопоставена само поради факта, че не отговаря на изискването за прозрачност, предвидено в член 4, параграф 2 от тази директива.

- 47 В това отношение следва да се припомни, че по отношение на член 5 от Директива 93/13 Съдът е постановил, че прозрачността на дадена договорна клауза е един от факторите, които трябва да се вземат предвид при преценката за неравноправност на тази клауза, която следва да се извърши от националния съд съгласно член 3, параграф 1 от разглежданата директива. В рамките на тази преценка националният съд трябва да прецени с оглед на всички обстоятелства по делото, първо, евентуалното неспазване на изискването за добросъвестност и второ, наличието на евентуална значителна неравнопоставеност по смисъла на последната разпоредба (решение от 3 октомври 2019 г., Kiss и CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, т. 49 и цитираната съдебна практика).
- 48 Както следва от съдебната практика, цитирана в точка 36 от настоящото решение, изискването за прозрачност на договорните клаузи има един и същ обхват по силата на член 4, параграф 2 от Директива 93/13 и по силата на член 5 от нея (вж. също в този смисъл решение от 30 април 2014 г., Kásler и Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, т. 69). Следователно последиците от липсата на прозрачност на договорна клауза не следва да се третират по различен начин в зависимост от това дали тя се отнася до основния предмет на договора, или до друг аспект от него.
- 49 Макар от припомнената в точка 47 от настоящото решение съдебна практика да следва, че преценката за неравноправност на клауза от договор, сключен с потребител, по принцип се основава на обща оценка, която не взема предвид единствено евентуалната липса на прозрачност на тази клауза, следва да се отбележи, че съгласно член 8 от Директива 93/13 държавите членки могат да осигурят по-високо ниво на защита на потребителите.
- 50 В настоящия случай, както следва от акта за преюдициално запитване и от становището на литовското правителство, Република Литва е избрала да осигури по-високо равнище на защита, доколкото член 6.228⁴, параграф 6 от Гражданския кодекс предвижда, че клаузите, които противоречат на изискването за прозрачност, се считат за неравноправни.
- 51 Доколкото държавите членки запазват възможността си да предвидят във вътрешното си право подобно равнище на защита, Директива 93/13 — която не съдържа изискване липсата на прозрачност на клауза от договор, сключен с потребител, автоматично да води до констатирането на неравноправния характер на тази клауза — допуска подобна последица да произтича от националното право.
- 52 С оглед на всички изложени по-горе съображения на четвъртия въпрос следва да се отговори, че член 3, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на тези услуги съгласно принципа на почасовата ставка и следователно попада в обхвата на основния предмет на този договор, не трябва да се счита за неравноправна само поради факта, че не отговаря на предвиденото в член 4, параграф 2 от тази директива изискване за прозрачност, освен ако държавата членка, чието национално право се прилага относно разглеждания договор, предвиди изрично съгласно член 8 от посочената директива, че квалифицирането на подобна клауза като неравноправна произтича единствено от този факт.

По петия и шестия въпрос

- 53 С петия и шестия си въпрос, които следва да се разгледат заедно, запитващата юрисдикция по същество иска да установи дали член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкуват в смисъл, че когато договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, не може да продължи да съществува след премахването на клауза, която е обявена за неравноправна и която определя цената на услугите съгласно принципа на почасовата ставка, и когато тези услуги вече са били предоставени, разглежданите разпоредби не допускат националният съд да реши да възстанови положението, в което би се намирал потребителят при липсата на такава клауза, дори ако вследствие от това доставчикът не получи никакво възнаграждение за предоставените от него услуги, нито националният съд да замести посочената клауза с разпоредба от националното право относно максималната ставка на възнаграждението за предоставената от адвоката правна помощ или със собствената си преценка за размера на възнаграждението, което счита за разумно за тези услуги.
- 54 За да се отговори на тези въпроси, следва да се припомни, както следва от практиката на Съда, че установяването на неравноправния характер на съдържаща се в договор клауза трябва да позволи да се възстановят правното и фактическото положение на потребителя, такива каквито те биха били при липсата на тази неравноправна клауза (вж. в този смисъл решение от 31 май 2018 г., Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, т. 34 и цитираната съдебна практика).
- 55 Съгласно член 6, параграф 1 от Директива 93/13 националният съд следва да остави без приложение неравноправните клаузи, така че те да нямат задължителна сила за потребителя, освен ако потребителят се противопостави на това. Договорът трябва обаче да продължи да се изпълнява без друго изменение освен произтичащото от премахването на неравноправните клаузи, доколкото съгласно нормите на вътрешното право съществува правна възможност така да се запази договорът (решение от 25 ноември 2020 г., Vanca V., C-269/19, EU:C:2020:954, т. 29 и цитираната съдебна практика).
- 56 Когато договор, сключен между продавач или доставчик и потребител, не може да продължи да се изпълнява след премахването на неравноправна клауза, член 6, параграф 1 от Директива 93/13 допуска възможността националният съд въз основа на принципи на договорното право да премахне неравноправната клауза, като я замени с диспозитивна разпоредба от националното право в хипотези, при които обявяването на неравноправната клауза за недействителна би задължило съда да обяви недействителността на целия договор, излагайки по този начин потребителя на особено неблагоприятни последици, поради което последният би се оказал наказан (решение от 25 ноември 2020 г., Vanca V., C-269/19, EU:C:2020:954, т. 32 и цитираната съдебна практика).
- 57 В настоящия случай запитващата юрисдикция иска да установи какви са последиците от евентуалното установяване на неравноправния характер на клаузата относно цената. Тази юрисдикция счита, от една страна, че разглежданите в главното производство договори не могат да се изпълняват без тази клауза, и от друга страна, че положението, в което би се намирал потребителят при липсата на посочената клауза, не може да бъде възстановено, тъй като той се е ползвал от предвидените в тези договори правни услуги.

- 58 В това отношение следва да се отбележи, че както следва от цитираната в точки 54—56 от настоящото решение съдебна практика, установяването на неравноправния характер на клаузата относно цената води до задължение за националния съд да я остави без приложение, освен ако потребителят се противопостави на това. Възстановяването на положението, в което би се намирал потребителят при липсата на тази клауза, по принцип се изразява посредством освобождаването му от задължението да плати възнаграждението, установено въз основа на посочената клауза, включително когато услугите вече са били предоставени.
- 59 При това положение, ако запитващата юрисдикция приеме, че съгласно релевантните разпоредби на вътрешното право договорите не биха могли да се изпълняват след премахването на клаузата относно цената, член 6, параграф 1 от Директива 93/13 допуска те да бъдат обявени за недействителни дори ако последиците от това са продавачът или доставчикът да не получи никакво възнаграждение за предоставените от него услуги.
- 60 Само в хипотезата, в която обявяването на недействителността на договорите в тяхната цялост би изложило потребителя на особено неблагоприятни последици, така че той да се окаже санкциониран във връзка с това, запитващата юрисдикция разполага с възможността по изключение да замени отменена неравноправна клауза с разпоредба от националното право, която е диспозитивна или която е приложима, при съгласие на страните по договора.
- 61 Що се отнася до последиците, които обявяването за нищожни на разглежданите в главното производство договори би могло да породи за потребителя, следва да се отбележи, че във връзка с договор за кредит Съдът е постановил, че обявяването на недействителността на договора в неговата цялост поначало води до незабавна изискуемост на остатъка от сумата по кредита в размери, които има опасност да надхвърлят финансовите възможности на потребителя и да го изложат на особено неблагоприятни последици (вж. в този смисъл решение от 3 март 2020 г., *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, т. 63 и цитираната съдебна практика). При все това особено неблагоприятните последици от обявяването на даден договор за недействителен не могат да се сведат само до последиците от чисто финансов характер.
- 62 Всъщност, както изтъква генералният адвокат в точки 74 и 76 от заключението си, не е изключено обявяването за недействителен на договор за доставка на правни услуги, които вече са били предоставени, да може да постави потребителя в положение на правна несигурност, по-специално когато националното право позволява на доставчика да претендира възнаграждение за посочените услуги на основание, различно от това в отменения договор. По-нататък, отново с оглед на приложимото национално право, обявяването на недействителност на договора би могло евентуално да се отрази върху валидността и ефективността на извършените по силата на този договор действия.
- 63 Следователно, ако с оглед на изложените по-горе съображения запитващата юрисдикция установи, че обявяването на разглежданите договори за недействителни в тяхната цялост би довело до особено неблагоприятни последици за потребителя, член 6, параграф 1 от Директива 93/13 допуска тази юрисдикция да замести клаузата относно цената с разпоредба от националното право, която е диспозитивна или която е приложима при съгласие на страните по договора. Важно е обаче подобна разпоредба да е предназначена да се прилага конкретно за договорите, сключвани между продавач или доставчик и потребител, и да няма толкова общо приложение, че по същество прилагането ѝ да

позволява на националния съд да определя въз основа на собствената си преценка възнаградението, дължимо за предоставените услуги (вж. в този смисъл решение от 8 септември 2022 г., D.V.P. и др. (Ипотечен кредит в чуждестранна валута), C-80/21—C-82/21, EU:C:2022:646, т. 76 и 77 и цитираната съдебна практика).

- 64 При условие че Постановлението от 2 април 2004 г., посочено в акта за преюдициално запитване, съдържа такава разпоредба, което запитващата юрисдикция следва да провери, то би могло да се използва, за да се замени клаузата относно цената с възнаграждение, определено от съда.
- 65 За сметка на това запитващата юрисдикция не може да допълва разглежданите в главното производство договори със собствената си преценка относно размера на възнаградението за предоставените услуги, който счита за разумен.
- 66 Всъщност, както следва от практиката на Съда, когато националният съд констатира недействителността на неравноправна клауза в договор, сключен между продавач или доставчик и потребител, този съд не може да допълни договора, като измени съдържанието на тази клауза (решение от 25 ноември 2020 г., Vanca B., C-269/19, EU:C:2020:954, т. 30 и цитираната съдебна практика).
- 67 В това отношение Съдът е приел, че ако националният съд има правомощието да променя съдържанието на неравноправните клаузи, съдържащи се в такива договори, това правомощие може да засегне предвидената в член 7 от Директива 93/13 дългосрочна цел. Разглежданото правомощие би способствало за премахването на възпиращия ефект, който се упражнява върху продавачите и доставчиците чрез самото неприлагане на неравноправните клаузи спрямо потребителя, доколкото продавачите и доставчиците биха били изкушени да използват посочените клаузи, ако знаят, че дори и въпросните клаузи да бъдат обявени за нищожни, договорът ще може да бъде допълнен в нужната степен от националния съд, така че да се съхранят интересите им (решение от 18 ноември 2021 г., A. S.A., C-212/20, EU:C:2021:934, т. 69 и цитираната съдебна практика).
- 68 С оглед на всички изложени по-горе съображения на петия и шестия въпрос следва да се отговори, че член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкуват в смисъл, че когато договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, не може да се изпълнява след премахването на обявена за неравноправна клауза, която определя цената на услугите съгласно принципа на почасовата ставка, и когато съответните услуги вече са били предоставени, посочените разпоредби допускат националният съд да възстанови положението, при което би се намирал потребителят при липсата на тази клауза, дори това да означава продавачът или доставчикът да не получи никакво възнаграждение за предоставените от него услуги. В случай че обявяването на договора за недействителен в неговата цялост би изложило потребителя на особено неблагоприятни последици, което запитващата юрисдикция следва да провери, посочените разпоредби допускат националният съд да отстрани причините за недействителността на съответната клауза, като я замени с разпоредба от националното право, която е диспозитивна или която е приложима при съгласие на страните по посочения договор. За сметка на това разглежданите разпоредби не допускат националният съд да замени отменената неравноправна клауза със съдебна оценка на размера на възнаградението, дължимо за посочените услуги.

По съдебните разноски

- 69 С оглед на обстоятелството, че за страните по главното производство настоящото дело представлява отклонение от обичайния ход на производството пред запитващата юрисдикция, последната следва да се произнесе по съдебните разноски. Разноските, направени за представяне на становища пред Съда, различни от тези на посочените страни, не подлежат на възстановяване.

По изложените съображения Съдът (четвърти състав) реши:

- 1) Член 4, параграф 2 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори, изменена с Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 година

трябва да се тълкува в смисъл, че:

в обхвата на тази разпоредба попада клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на предоставените услуги съгласно принципа на почасовата ставка.

- 2) Член 4, параграф 2 от Директива 93/13, изменена с Директива 2011/83,

трябва да се тълкува в смисъл, че:

клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на тези услуги в съответствие с принципа на почасовата ставка, без преди сключването на договора да е съобщена на потребителя информация, която му позволява да вземе решение, основано на благоразумие и добра информираност относно финансовите последици от сключването на посочения договор, не отговаря на изискването за изразяване на ясен и разбираем език по смисъла на тази разпоредба.

- 3) Член 3, параграф 1 от Директива 93/13, изменена с Директива 2011/83,

трябва да се тълкува в смисъл, че:

клауза от договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, която определя цената на тези услуги съгласно принципа на почасовата ставка и следователно попада в обхвата на основния предмет на този договор, не трябва да се счита за неравноправна само поради факта, че не отговаря на предвиденото в член 4, параграф 2 от тази директива изискване за прозрачност, освен ако държавата членка, чието национално право се прилага относно разглеждания договор, предвиди изрично съгласно член 8 от посочената директива, че квалифицирането на подобна клауза като неравноправна произтича единствено от този факт.

- 4) Член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13, изменена с Директива 2011/83,

трябва да се тълкуват в смисъл, че:

когато договор за предоставяне на правни услуги, сключен между адвокат и потребител, не може да се изпълнява след премахването на обявена за неравноправна клауза, която определя цената на услугите съгласно принципа на почасовата ставка, и когато съответните услуги вече са били предоставени, посочените разпоредби допускат националният съд да възстанови положението, при което би се намирал потребителят при липсата на тази клауза, дори това да означава продавачът или доставчикът да не получи никакво възнаграждение за предоставените от него услуги. В случай че обявяването на договора за недействителен в неговата цялост би изложило потребителя на особено неблагоприятни последици, което запитващата юрисдикция следва да провери, посочените разпоредби допускат националният съд да отстрани причините за недействителността на съответната клауза, като я замени с разпоредба от националното право, която е диспозитивна или която е приложима при съгласие на страните по посочения договор. За сметка на това разглежданите разпоредби не допускат националният съд да замени отменената неравноправна клауза със съдебна оценка на размера на възнаграждението, дължимо за посочените услуги.

Подписи